

NÉPRAJZI EMLÉKEK

1.

DUNÁNTÚLI TÜKRÖSÖK

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1932

mus. T. 16 / 4.

MONUMENTA HUNGARIAE ETHNOLOGICA

A. ETHNOGRAPHICA

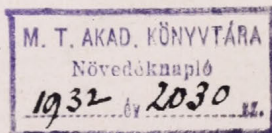

teles példány
FRANKLIN-TÁRSULAT

DUNÁNTÚLI TÜKRÖSÖK

ÖSSZEÁLLÍTOTTA
MADARASSY LÁSZLÓ

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA
1932

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A Magyar Tudományos Akadémia 1929-ben állította fel Néptudományi Bizottságát. Ennek a bizottságnak megalakulásakor kidolgozott munkatervében első helyen állott egy olyan kiadvány megindításának terve, mely magában foglalja a magyar népléleknek mind tárgyi, mind szellemi termékeit. Ez a kiadvány indul most meg Monumenta Hungariae Ethnologica címmel, melynek első sorozata: A) Ethnographica a tárgyi néprajz emlékeit adja, lehetőleg hű képekben. A tervbe vett második B) sorozat a magyar nép szellemi termékeinek, a folklornak emlékeit közli.

A Néptudományi Bizottság szerkesztőbizottságot küldött ki a Monumenta Hungariae Ethnologica első sorozatának előkészítésére. A szerkesztőbizottság tagjai: Bátky Zsigmond, Györffy István, Hóman Bálint, gr. Zichy István.

A szerkesztőbizottság terve szerint ez a kiadvány kötetlen sorozat alakjában fog megjelenni, melynek minden egyes füzete önálló egész lesz.

A Monumenta Hungariae Ethnologica A, Ethnographica sorozatának rendeltetése az, hogy a magyar tárgyi néprajz mindinkább pusztuló emlékeit megőrizze és a tudományos feldolgozás számára hozzáférhetővé tegye. Ezenkívül célja az is, hogy a magyar nép művészi készségének megnyilvánulásait megismertesse mind a magyar, mind a külföldi közönséggel, továbbá, hogy a magyarság szellemi tulajdonját minden olyan tárgykörben fenntartsa, amelyben a magyar nép ősi műveltsége, lelke és kezemunkája nyilatkozik meg, természetesen a magyar nép egészét felölelve, tehát függetlenül a mai politikai határoktól.

A szerkesztőbizottság.

A dunántúli *tükrös* tükörrel felszerelt lapos doboz, és minthogy ez a doboz rendszerint fából készül, a tükröst *tükrőfa* néven is nevezik. A tükrös kisméretű, könnyű holmi, hogy azt a szűr bekötött ujjában, a tarisznyában vagy a zsebben, a mindennapi életmódhoz tartozó apró holmik között hordani lehessen. A tükrösnek kint a legelőn, mezőn csupán az a célja, hogy abban a gazdája a bajuszát pödörge, igazgassa; ez okból a tükrösben bajuszpedrőtartó is van. A tükrös bent, a tanyában, faluban azután mint beretválkozó-tükör szolgál. Ámbár a módosabb, rátartóbb pásztor és földművelő otthonában még külön *beretválkozó-tükör* is van, mely nagyobb méretű, állványos, esetleg fiókos alkalmatosság.

Az itt bemutatott tükrösöket (beretválkozó-tükröket) csakis a Dunántúl — itt is leginkább a Balaton környékének — pásztorsága faragta és használta. Ezeknek a tükrösöknek, ha szegletes alakúak, rendszerint egyszerűen letolható fedelük van — a tükör a fenékrészbe viasszal van erősítve; a tükör mellett egy kis mélyedés a bajuszpedrőtartó —, ha kerekalakúak, rendszerint a fődél elfordításával nyílnak. Némelyik tükrös födelének olyan leleményes szerkezete van, hogy felnyitása külön tanulmányt és sok türelmet kíván.

A tükrös általában a kecskerágónak és jávornak csomónélküli száraz fájából sokszor hetekig tartó türelmes, gondos munkával készül; a faragószerszám legtöbbször egyszerű zsebkés, amivel falatozni is szoktak. Mikor a tükrös doboza és zárószerkezete készen van, következik a fenék- és fedélrész sík felületeinek díszítése. A síma felületre árral, késheggyel kijelölik a díszítés körvonalait. Ahol a díszítés csak a síkban tett egyszerű bekarcolás, ott a díszít úgy emelik ki, hogy az egész tárgyat bedörzsölik kalapzsírral, égetett, porrá tört és olajjal kevert dióbéllel, faggyúval összegyúrt korommal, grafit porával vagy puskaporral, amikor is a bekarcolások hajszálvékony árkai betömődnek és a tárgy lesimítása után is feketén maradnak. Ahol a díszítés valamely színes anyagnak beöntésével vagy berakásával adódik, ott a bekarcolásokat szélesebb árkokká, vájatokká bővítik. (Az árkok, vájatok oldalait kissé alávésik, hogy a bele szánt anyagot jobban megfogja.) Az árkokba azután önt öntenek vagy pecsétviaszdarabkákat tesznek, amelyeket késnek tüzes pengéjével nyomkodnak bele. A beöntés, berakás után az egész tárgyat zsúrlófűvel vagy üvegdarabbal mindaddig csiszolják, simítják, amíg az öntés vagy berakás következtében támadt érdes felületek el nem tűnnek. A domborműszerű (plasztikus) faragásnál az elválasztó árkok szegélyét legömbölyítik.

A tükrös igazi színét, patináját rendszerint az időjárás és a használat szokta megadni; ahol ezt mesterséges eszközökkel óhajtják elérni, ott növényi festékeket vagy

választóvizet, kékítőt használnak, s végül a tükröst még lenolajjal, méhviasszal kenegetik vagy sellakkal vonják be, hogy «tükröt kapjon».

A tükrösök készítése a pásztorkodás hanyatlásának és a népi ízlés megváltozásának következtében divatját kezdi múlni. A füzetünkben bemutatott anyag túlnyomó része még a múlt század második felében készült és az utolsó negyven év alatt gyűlt össze. Ahol a leltári számok előtt a gyűjtemény nincsen megnevezve, ott mindig a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára értendő.

A BEMUTATOTT TÁRGYAK JEGYZÉKE ÉS FONTOSABB ADATAI.

A tárgy megnevezése után következő helység- és megyenév a tárgy lelőhelyét jelenti.

Lsz. = leltári szám; az eredeti tárgy e szám alatt található a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában.

1. *Tükrös*, fedélrész. Mernye, Somogy m. Lsz.: 16,494. Évszáma: 1885. Többszínű pecsétviaszberakás.
2. *Tükrös*, fenékrész. Mernye, Somogy m. Lsz.: 16,516. Évszáma: 1881. Többszínű pecsétviaszberakás.
3. *Tükrös*, fenékrész. Somogy m. Lsz.: 16,500. Évszáma: 1865. Többszínű pecsétviaszberakás.
4. *Előbbi*, fedélrész.
5. *Tükrös*, fedélrész. Magyargencs, Vas m. Lsz.: 114,965. Évszáma: 1840. Többszínű pecsétviaszberakás.
6. *Tükrös*, fenékrész. Erdősokonya, Somogy m. Mezőgazdasági Múzeum, Budapest. Többszínű pecsétviaszberakás.
7. *Előbbi*, fedélrész.
8. *Tükrös*, fedélrész. Dunántúl. Lsz. nélkül. Évszáma: 1843. Többszínű pecsétviaszberakás.
9. *Tükrös*, fenékrész. Erdősokonya, Somogy m. Lsz.: 95,133. Többszínű pecsétviaszberakás.
10. *Előbbi*, fedélrész.
11. *Tükrös*, fenékrész. Somogy m. Lsz.: 15,418. Felirata: 861 AG 17. Többszínű pecsétviaszberakás.
12. *Előbbi*, fedélrész.
13. *Tükrös*, fedélrész. Somogy m. Lsz.: 16,492. Többszínű pecsétviaszberakás.
14. *Előbbi*, fenékrész.
15. *Tükrös*, fedélrész. Pénzeskút, Veszprém m. Veszprémvármegyei Múzeum. Többszínű pecsétviaszberakás.
16. *Előbbi*, fedélrész, belső oldala.
17. *Tükrös*, fenékrész. Dunántúl. Mezőgazdasági Múzeum, Budapest. Többszínű pecsétviaszberakás.
18. *Előbbi*, fedélrész.
19. *Tükrös*, fenékrész. Kisbajom, Somogy m. Lsz.: 59,222. Többszínű pecsétviaszberakás.
20. *Tükrös*, fenékrész. Somogy m. Lsz.: 16,491. Többszínű pecsétviaszberakás.
21. *Előbbi*, fedélrész.
22. *Beretválkozó-tükrös* tükrös oldala. Nagylózs, Sopron m. Lsz.: 114,970. Felirata: *Torma István csiná*. Többszínű pecsétviaszberakás. (Kissé kisebbítve!)
23. *Tükrös*, fedélrész. Mike, Somogy m. Mezőgazdasági Múzeum, Budapest. Faggyús korommal kitöltött karcolás. (Kissé nagyítva!)
24. *Előbbi*, fenékrész. (Kissé nagyítva!)
25. *Tükrös*, fenékrész. Lengyeltóti, Somogy m. Lsz.: 13,526. Faggyús korommal kitöltött karcolás. (Kissé nagyítva!)
26. *Előbbi*, fedélrész. (Kissé nagyítva!)
27. *Tükrös*, fenékrész. Dunántúl. Lsz. nélkül. Faggyús korommal kitöltött karcolás.
28. *Előbbi*, fedélrész.
29. *Tükrös*, fedélrész. Somogy m. Lsz.: 16,520. Évszáma: 1878. Többszínű pecsétviaszberakás.
30. *Tükrös*, fenékrész. Somogy m. Lsz.: 16,491. Felirata: *Sági Mariska 1888*. Többszínű pecsétviaszberakás. (Kissé nagyítva!)
31. *Előbbi*, fedélrész. (Kissé nagyítva!)
32. *Tükrös*, fenékrész. Berzence, Somogy m. Lsz.: 33,981. Többszínű pecsétviaszberakás.

33. *Tükrös*, fenékrész. Gyömöre, Győr m. Lsz. : 69,480. Többszínű pecsétviaszberakás.
34. *Előbbi*, fedélrész.
35. *Tükrös*, fenékrész. Mernye, Somogy m. Lsz. : 16,503. Faggyús korommal kitöltött karcolás.
36. *Előbbi*, fedélrész.
37. *Tükrös*, fenékrész. Mernye, Somogy m. Mezőgazdasági Múzeum, Budapest. Faggyús korommal kitöltött karcolás.
38. *Előbbi*, fedélrész.
39. *Tükrös*, fenékrész. Mernye, Somogy m. Lsz. : 16,517. Faggyús korommal kitöltött karcolás.
40. *Előbbi*, fedélrész.
41. *Tükrös*, fenékrész. Veszprém m. Veszprémvármegyei Múzeum. Féldomború faragás, sárgásbarnára fényezve.
42. *Előbbi*, fedélrész.
43. *Tükrös*, fedélrész. Zala m. Balatoni Múzeum, Keszthely. Félhomorú faragás, sötétbarnára fényezve.
44. *Tükrös*, fenékrész. Szentgál, Veszprém m. Lsz. : 101,307. Féldomború faragás, sárgásbarnára fényezve.
45. *Előbbi*, fedélrész.
46. *Tükrös*, fenékrész. Középiszkáz, Veszprém m. Lsz. : 16,506. Felirata : 1895 OK 16 KKI. Féldomború faragás, részben színezve, sárgára fényezve.
47. *Előbbi*, fedélrész.
48. *Tükrös*, fenékrész. Sümeg, Zala m. Lsz. : 69,478. Évszáma : 1886. Féldomború faragás, barnára fényezve.
49. *Előbbi*, fedélrész.
50. A 48. számú *tükrös* belső oldala a tükörrel.
51. A 48. számú *tükrös* fedélrészének belső oldala a bajuszpedrőtartóval.
52. *Tükrös*, fenékrész. Jánosháza, Vas m. Lsz. : 101,337. Féldomború faragás, sötétbarnára fényezve.
53. *Előbbi*, fedélrész.
54. *Tükrös*, fenékrész. Veszprém m. Lsz. : 103,767. Féldomború faragás, sárgásbarnára fényezve.
55. *Előbbi*, fedélrész.
56. *Tükrös*, fedélrész. Dunántúl. Lsz. nélkül. Piros pecsétviaszberakás.
57. *Tükrös*, fenékrész. Zala m. Lsz. : 48,970. Többszínű pecsétviaszberakás.
58. *Tükrös*, fenékrész. Szentgál, Veszprém m. Lsz. : 101,309. Faggyús korommal kitöltött karcolás.
59. Az 57. számú *tükrös* fedélrésze.
60. *Tükrös*, fenékrész. Mernye, Somogy m. Lsz. : 33,985. Faggyús korommal kitöltött karcolás.
61. *Előbbi*, fedélrész.
62. *Tükrös*, fenékrész. Drávavidék, Somogy m. Lsz. : 2578. Felirata : N. I. 1888. Többszínű pecsétviaszberakás. (Kissé nagyítva !)
63. *Tükrös*, fedélrész. Somogy m. Lsz. : 119,967. Faggyús korommal kitöltött karcolás.
64. *Előbbi*, fenékrész.
65. *Tükrös*, fenékrész. Szill, Somogy m. Lsz. : 59,225. Többszínű pecsétviaszberakás.
66. *Előbbi*, fedélrész.
67. Az 5. számú *tükrös* fenékrésze.
68. *Beretválkozó-tükör* hátsó oldala. Süttör, Sopron m. Lsz. : 102,110. Felirata : 1866 N : I : Emléküll Áts Istvának. Többszínű pecsétviaszberakás. (Kissé kisebbítve !)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

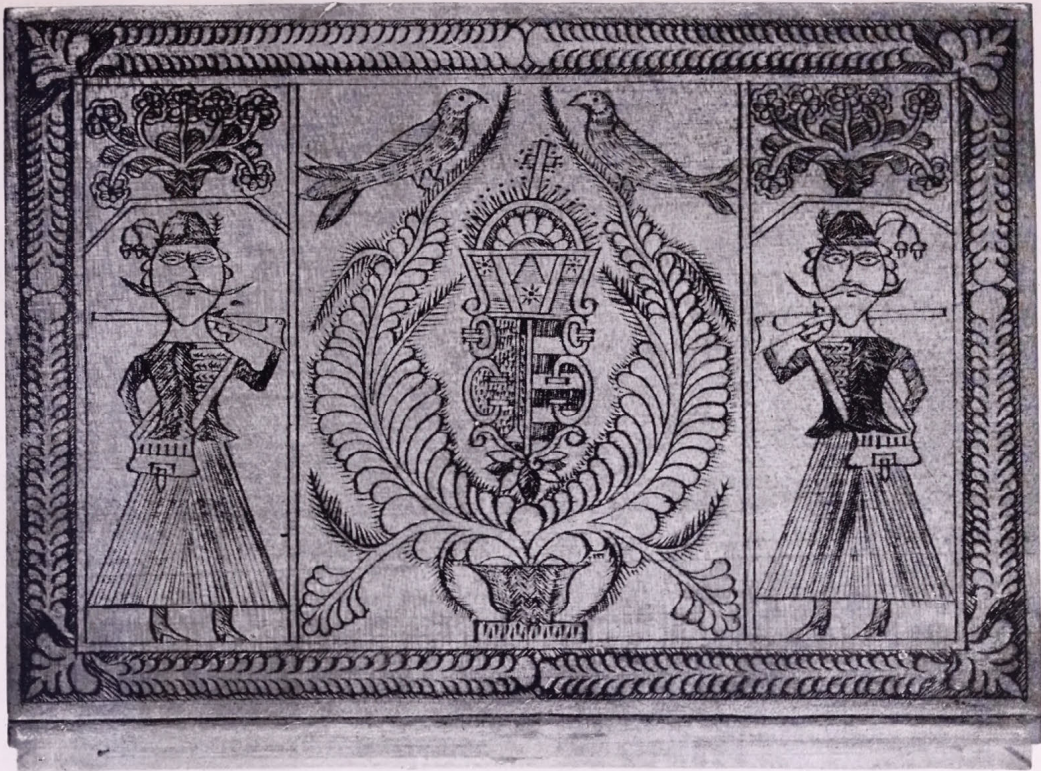

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

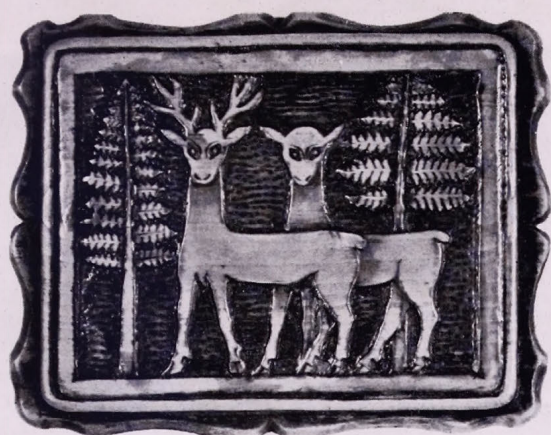

39

40

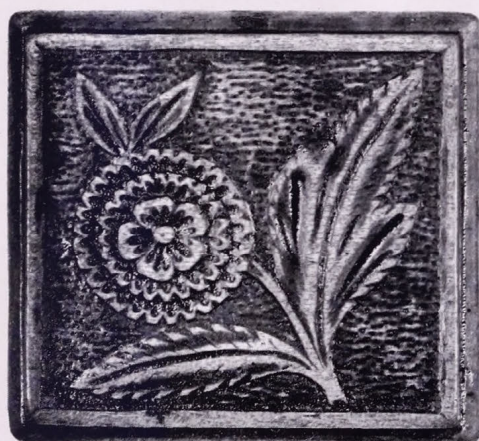
41

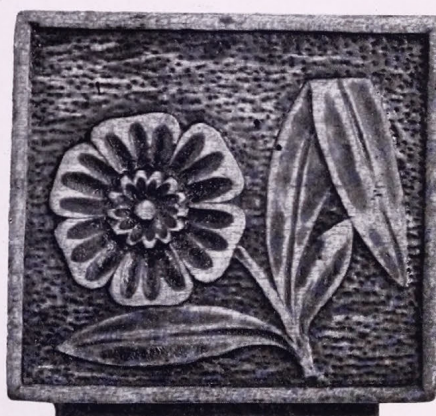
42

43

44

45

46

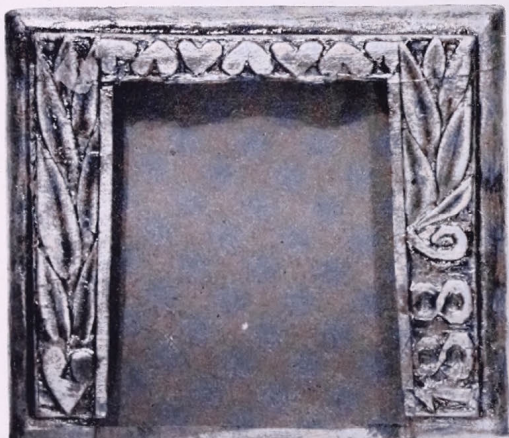
47

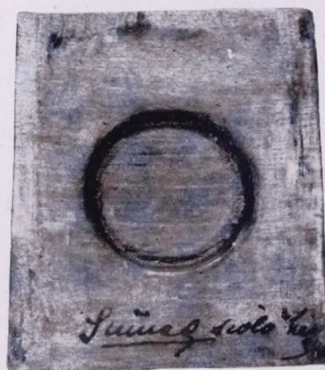
48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

64

63

65

66

67

